

LUISA PREDA *

PAGINI DIN ISTORIA TURISMULUI ROMÂNESC. SCHIȚĂ DE PROIECT

Dinamica societății românești a cunoscut, începând din prima jumătate a secolului XIX, semnificative redefiniri la nivelul raporturilor de putere, al practicilor și simbolurilor, al structurării vieții cotidiene și, nu în ultimul rând, al percepției de sine și de „celălalt”. Călătoria, practică din ce în ce mai comună în rândul elitelor epocii, a fost unul dintre catalizatorii privilegiați ai schimbării¹. Formă privilegiată de *loisir*, aceasta a avut, în același timp, profunde reverberații la nivel intelectual, psihologic, identitar, politic². Interacțiunea cu noi spații, circumscrise de imaginarul „civilizării” (în cazul călătoriilor în Occident), de fascinația exotismului (Orientul) sau de aventura redescoperirii de sine (voiajul intern), a fost completată de recuperarea temporală, de proiectarea în istorie, privită ca sursă de recuperare a identității și de cunoaștere³. Emergența romantismului a avut, în acest context, un rol esențial⁴. Pliat pe vechile demersuri iluministe, gnoseologice și moralizatoare, acesta a extins câmpul intelectual al călătorului spre estetism⁵, dar și spre militantismul național. Dilatarea continuă a spațiului – cadru al călătoriei – i-a urmat îndeaproape, iar „democratizarea” voiajului, transformarea călătorului în turist (secolul XX) a definitivat legitimarea socială a voiajului, aducând, în același timp, importante transformări în natura acestuia: experiența cunoașterii a făcut loc, din ce în ce mai mult, asumării călătoriei ca formă organizată de petrecere a timpului liber⁶.

* Doctor în științe economice, Academia Română, București.

¹ Alain Guyot, Chantal Massol (éditeurs), *Voyager en France au temps du romantisme. Poétique esthétique, idéologie*, Grenoble, ELLUG, 2003, în special Luc Bonenfant, *Aloysius Bertrand: la fantaisie de la promenade*, p. 343-358.

² Sarga Moussa, Sylvain Venayre, *Le voyage et la mémoire au XIXe siècle*, Paris, Creaphis Editions, 2011, în special semnat de Sylvain Venayre, *Que reste-t-il de nos voyages? De la mémoire du voyageur aux souvenirs du touriste*, p. 9-30.

³ Pentru antecedentele turismului exotizant, vezi articolul realizat de Anne Lombard-Jourdan, *Des Malgaches à Paris sous Louis XIV: exotisme et mentalités en France au XVIIe siècle*, în „Archipel”, volume 9, 1975, p. 79-90. Totodată, despre gustul orientalizant al călătorilor și turiștilor din Hexagon, vezi Irini Apostolou, *L'Orientalisme des voyageurs français au XVIIIe siècle. Une iconographie de l'Orient méditerranéen*, Paris, Presses de l'Université Sorbonne, 2009, în special capitolele *L'iconographie du paysage dans la première moitié du XVIIIe siècle*, p. 43-66, și *L'émergence du paysage*, p. 57-76.

⁴ Philippe Antoine, *Quand le voyage devient promenade. Ecritures du voyage au temps du romantisme*, Paris, Presses de l'Université Sorbonne, 2011, în special subcapitolul *A pied, à cheval, en voiture*, p. 117-122.

⁵ Yvon Le Scanff, *Le paysage romantique et l'expérience du sublime*, Paris, Editions Champ Vallon, 2007, p. 49-69.

⁶ Fedora Wesseler, *Une dramaturgie de l'aspiration: le voyage dans l'opéra du XIXe siècle*, în Loïc P. Guyon, Sylvie Requemora-Gros (dir.), *Voyage et théâtre*, Paris, Presses de l'Université Sorbonne, 2011, p. 265-278.

Inițial un domeniu de cercetare rezervat în primul rând sociologilor⁷, călătoria a devenit, în ultimele decenii, un obiect de interes al istoriografiei occidentale, fie în contextul mai larg al istoriei timpului liber, fie ca temă de cercetare aparte. Bogatul material istoriografic apărut a inclus, pentru cea dintâi categorie, lucrări ca acelea ale lui J. Walwin⁸, H. Cunningham⁹, Gilles Pronovost¹⁰ sau Peter Borsay¹¹, pe când, printre studiile speciale dedicate istoriei călătoriei/vacanței, trebuie amintite, în cadrul limitat al materialului de față, publicațiile lui André Rauch¹², precum și cele editate, la Universitatea Michigan, de Shelley Baranowski și Ellen Furlogh¹³.

Preocupările istoriografiei române în domeniul abordat au rămas, până în urmă cu câțiva ani, destul de limitate. Poate singurele contribuții semnificative dinaintea anilor 2000 au venit din sfera istoriei literare. Pot fi citate, în acest sens, lucrările lui Paul Cornea¹⁴ și, mai ales, Florin Faifer (*Semnele lui Hermes: memorialistica de călătorie (până la 1900) între real și imaginar*)¹⁵. Ultimul studiu conține o inventariere aproape exhaustivă a relatărilor de călătorie din secolul XIX, circumscrisă, desigur, de scopul asumat de autor. Insistența asupra tehnicilor narative, procedeele poetice („călătoria alegorică”, „călătoria în vis”), a contextualizării literare nu a exclus totuși decriptarea semnificațiilor sociale, morale, politice ale voiajului, a rolului său în construirea elitei moderne românești.

Noile direcții de cercetare asumate de istoria culturală din România pe parcursul ultimului deceniu au inclus și reinterpretarea călătoriei, dintr-o perspectivă multidisciplinară, continuând, în parte, mai vechile demersuri ale istoriei literare¹⁶. Asumarea voiajului ca pe o experiență intelectuală/formativă, ca pe o formă a comunicării sau a structurării imaginarului (și imaginației) a stat în atenția istoricilor. Apariția turismului, odată cu dezvoltarea „culturii de masă”, în strânsă legătură cu reglementarea și etatizarea timpului liber a început, de asemenea, să facă obiectul studiilor de specialitate. Printre lucrările apărute în ultimii ani trebuie citate cele ale lui Andi Mihalache¹⁷, Sorin Mitu¹⁸,

⁷ Alain Corbin, *L'avènement des loisirs 1850-1960*, Aubier-Laterza, 1995, p. 19.

⁸ J. Walwin, *Leisure and Society, 1830-1850*, London, 1978.

⁹ H. Cunningham, *Leisure in the Industrial Revolution, 1780-1880*, Croom Helm, 1980.

¹⁰ Gilles Pronovost, *Temps, culture et société: essai sur le processus de formation du loisir et des sciences du loisir dans les sociétés occidentales*, Québec, 1983.

¹¹ Peter Borsay, *A History of Leisure*, London, 2006.

¹² André Rauch, *Vacances et pratiques corporelles. La naissance des morales du dépaysement*, Paris, 1988; idem, *Vacances en France de 1830 à nos jours*, Paris, 2001.

¹³ Shelley Baranowski, Ellen Furlough, *Being Elsewhere: Tourism, Consumer Culture, and Identity in Modern Europe and North America*, Detroit, 2001.

¹⁴ Paul Cornea, *Literatura muntelui: de la Haller și Rousseau la Russo și Calistrat Hogaș*, în idem, *De la Alecsandrescu la Eminescu: aspecte, figuri, idei*, București, 1966, p. 369-404.

¹⁵ Florin Faifer, *Semnele lui Hermes: memorialistica de călătorie (până la 1900) între real și imaginar*, București, 1993 (reeditată, Iași, 2006).

¹⁶ Mihaela Grancea, *Călători străini prin Principatele Dunărene, Transilvania și Banat (1683-1789). Identitate, alterități*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2002.

¹⁷ Andi Mihalache, *Metaforă și monumentalitate în proza de călătorie a lui Nicolae Iorga*, în Alexandru Zub, Adrian Cioflâncă (ed.), *Cultură politică și politici culturale în România modernă*, Iași, 2005, p. 115-140; idem, *Călătoria, exilul, moartea. Povestea celui plecat în imaginarul celor rămași acasă (sec. XIX)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gheorghe Șincai»”, Târgu-Mureș, XI, 2008, p. 64-74.

¹⁸ Sorin Mitu, în idem, *Transilvania mea: istorii, mentalități, identități*, Iași, 2006, p. 347-359. Am folosit aici versiunea republicată, *Clasicism, romantism, pragmatism. Italia și românii ardeleni la 1850*, în Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coord.), *Romantism și modernitate: atitudini, reevaluări, polemici*, Iași, 2009, p. 45-58.

Maria Bozan¹⁹, Alexandru Istrate²⁰ sau Adelina Oana Ștefan²¹. Preocupările istoricilor români s-au extins, de asemenea, spre valențele culturale ale călătoriei în spațiul predilect de referință al elitei autohtone din secolul XIX – lumea occidentală²². Tema a atras și atenția unor cercetători din străinătate: Alex Drace-Francis a publicat un interesant articol asupra literaturii timpurii românești de călătorie, într-o perspectivă comparativă²³.

Un efort de sinteză privind experiențele și semnificațiile voiajului, dar și apariția și impunerea modelului turistic al călătoriei nu a fost totuși, încă, asumat. Dificultatea întreprinderii este, desigur, una deloc minoră. După cum am arătat deja, preocupările historiografiei române în această direcție sunt relativ recente; în aceste condiții, materialul științific disponibil nu poate fi decât fragmentar. Din același motiv, instrumentele de lucru, inventarul conceptual și metodologic nu sunt încă definite cu claritate. De asemenea, „durata lungă” acoperită de subiectul propus impune abordarea unor segmente cronologice diverse și suprapuse, pe toate planurile, unor spectaculoase schimbări de paradigmă. Considerăm, totuși, că un asemenea demers este necesar; fără a avea pretenția unei sinteze definitive, el poate servi ca premisă unor dezvoltări ulterioare, atât sub aspect factual, cât și metodologic. Textul de față își propune fixarea câtorva puncte de reper necesare schițării unei direcții de cercetare, la nivelul izvoarelor, al obiectivelor, impactului estimat și etapelor demersului.

Izvoarele cercetării propuse sunt relativ numeroase. Pentru secolul XIX („etapa voiajului elitist”), ele includ memorialistica de călătorie, corespondența publicată și inedită (cum este cazul celei a lui Vasile Boerescu, păstrată în fondul Saint-Georges al Bibliotecii Naționale a României) și, pentru sfârșitul veacului, publicitatea în presă. Presa rămâne un izvor de primă importanță și pentru reconstituirea trecerii de la „călător” la „turist” (secolul XX). „Socializarea” călătoriei, convergentă cu etatizarea sa progresivă dau o importanță crescută studierii cadrului legislativ, recuperabil pe baza publicațiilor oficiale. De o mare relevanță apar, de asemenea, pentru această etapă, documentele de arhivă păstrate în fondurile instituțiilor care au coordonat, planificat și, uneori, supravegheat turismul, de la Oficiul Național de Turism până la siguranța statului sau securitatea.

Din a doua jumătate a secolului XVIII au apărut relatări, destul de parcimonioase, despre misiuni diplomatice (egumenul Venedict de la Moldovița) sau călătorii de agrement (Barbu Știrbey). Din deceniul trei al veacului următor datează prima descriere consistentă de voiaj, sub aspect cantitativ, dar și prin conținut: Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele Constandin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825, 1826* (Buda, 1826). Autorul, membru al elitei boierești din Valahia, a fost „inventatorul” unei grile de interpretare a Occidentului și, *en abyme*, a propriei identități,

¹⁹ Maria Bozan, *Între evidența romantică și romantismul camuflat. Franz Binder, călător în Orient și Africa la mijlocul secolului XIX*, în Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coord.), *op. cit.*, p. 59-74.

²⁰ Alexandru Istrate, *Voiajul, ruina, anticarul: ficțiuni literare și adevăruri istorice la începutul epocii moderne*, în Andi Mihalache, Silvia Marin-Barutchieff (coord.), *De la fictiv la real: imaginea, imaginarul, imagologia*, Iași, 2010, p. 427-446.

²¹ Adelina Oana Ștefan, *Statul și turismul de masă în România comunistă a anilor 1950-1960*, în Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (coord.), *Istoria recentă altfel: perspective culturale*, Iași, 2013, p. 587-599.

²² Andi Mihalache, *Imaginație, călătorie și istorie în Franța secolului XIX*, în Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coord.), *op. cit.*, p. 75-112.

²³ Alex Drace-Francis, „*At ten minutes past two I gazed ecstatically upon both lighthouses*”: *self, time, and object in early Romanian travel texts*, în Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coord.), *op. cit.*, p. 23-43.

plasate sub semnul dramaticei înapoieri, care avea să facă o respectabilă carieră în relatările de călătorie ulterioare.

Prezentul proiect se va concentra cu predilecție asupra unei etape cronologice delimitate de prefacerile survenite în preajma anului 1830, moment în care numărul relatărilor de voiaj a crescut semnificativ. Schimbările politice, economice, instituționale și, nu în ultimul rând, mentale, apărute în lumea românească extracarpatină, și intensificarea practicii voiajului în spațiul transilvan au făcut din călătorie o practică obișnuită a elitei (și, mai ales, a generației tinere) din spațiul avut în vedere. O nouă și relevantă ipostază a voiajului a rămas călătoria de studii, din ce în ce mai obișnuită în generația tânără a boierimii. Un caz emblematic (și bine documentat, prin existența unui impresionant număr de scrisori, publicate încă de la începutul secolului XX)²⁴ a fost cel al lui Mihail Kogălniceanu, plecat la studii în Franța și Prusia, între 1834 și 1838. Dincolo de datele care privesc aspectul didactic propriu-zis al călătoriei, corespondența a surprins date geografice cu privire la localitățile de ședere, precum și la cele de pe traseu (Cernăuți, Lemberg, Viena), amănunte istorice, considerații asupra culturii, moravurilor, contrastelor întâlnite. Raportarea admirativă la paradigma culturală apuseană și aceea (mult mai nuanțată) la modelul social întâlnit la Berlin s-au îmbinat cu o reafirmare și nuanțare a perspectivei identitare (nu întâmplător, Kogălniceanu publica, în această etapă a studiilor, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*). Tot din această perioadă a datat și descoperirea politicului (libertățile cetățenești, tentația egalitară), care avea să marcheze întregul destin al tânărului narator. Maniera în care Kogălniceanu și-a asumat experiența apuseană a găsit similitudini, la nivelele schițate, dar cu particularități specifice propensiunilor individuale, spațiilor de referință și momentelor istorice, în periplul multora dintre studioșii români plecați în Occident pe parcursul secolului XIX.

Voiajul extern al călătorului român a avut, adesea, valențe cultural-patrimoniale. Descoperirea vechilor monumente, dar și emergența sensibilității romantice legate de ruine, percepute ca depozitare privilegiate ale memoriei, au lăsat amprente vizibile în relatările epocii. Contactul cu trecutul se legitima, desigur, în primul rând, prin dorința de informare („Occidentul ca muzeu”), definită, adesea, de o perspectivă livrescă²⁵. Curiozitatea, propensiunea cognitivă erau întregite însă de o serie de antiteze și recuperări. Comparația, aproape obsesivă în contextul romantismului, între trecutul idealizat și prezentul descris adesea în note sumbre, se suprapunea peste complexul de inferioritate față de civilizația occidentală. Începutul secolului XX a adus, odată cu modificarea paradigmatelor identitare și a sensibilităților, importante redefiniri. Vechile teme romantice nu au fost abandonate: tratarea și contextualizarea au fost însă definite de un nou context intelectual. Ascensiunea naționalismului autohtonist, paseist și cu puternice nostalgii rurale a rezultat, spre exemplu, în relatările de călătorie ale unui Nicolae Iorga, în asumarea unei perspective privilegiind, în raport cu lumea apusului, dualitatea similitudine-specificitate, tinzând să explice și, finalmente, să eludeze decalajele²⁶.

Nu arareori, „nostalgia originilor”, prezentă mai ales în relatările călătorilor ardeleni în Italia²⁷, a dat discursului o puternică notă recuperatoare: voiajul devenea

²⁴ M. Kogălniceanu, *Scrisori 1834-1849*, București, 1913.

²⁵ Andi Mihalache, *Metaforă și monumentalitate...*, p. 115-116.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 47-49.

pretext pentru întoarcerea, spațială și temporală, geografică și istorică, la o „patrie” pierdută, pe care ideologia latinizantă o proiecta (anacronic) în realitatea imediată. Tenta paseistă a apărut cu atât mai vizibilă în cazul călătoriilor interne ale primilor corifei romantici din Principate. Lamentațiile, în proză sau versuri, compuse de Grigore Alexandrescu, Cezar Bolliac sau Alexandru Hrisoverghi privind „ruinarea” unor monumente cu mare impact simbolic – Târgoviștea, cetatea Neamțului – au relevat prime preocupări patrimoniale în lumea extracarpatică, dar și maniere de raportare la trecut, idealizat, marcat de patina eroismului și contrapus, explicit sau implicit, decăderii prezentului²⁸.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, curiozitatea călătorului a început să ia forme sistematice, științifice. „Călătoria romantică” nu a fost, desigur abandonată. Din ce în ce mai mult însă, observația (pseudo)avizată, însoțită, și aceasta, de implicații identitare, a început să câștige teren²⁹. Cazul lui Teodor T. Burada, voiajor neobosit și nu lipsit de peripeții prin Europa Centrală și de Est, în căutare de comunități românești „pierdute”, apare emblematic. Demersul recuperării de sine căpăta astfel noi valențe și legitimități; fără a părăsi planul literar, el tindea să se acomodeze, din ce în ce mai mult, paradigmei pozitivistice dominante.

Voiajul putea avea, în multe cazuri, o semnificație politică, fie la nivelul unui demers practic, fie în plan simbolic. Călătoriile diplomatice, sporadice și neoficiale în prima parte a secolului XIX au devenit, odată cu schimbările intervenite în statutul internațional al Principatelor Moldova și Valahia (ulterior România), obișnuite³⁰. Înființarea primelor agenții diplomatice (în anul 1860) și, după obținerea și recunoașterea independenței, a legațiilor românești au coincis cu intrarea noului stat în circuitul european al voiajului diplomatic. Relatări consistente, ca aceea cuprinsă în memoriile lui Ion Bălăceanu, ministru de Externe și reprezentant al României în mai multe capitale europene, oferă o destul de generoasă perspectivă asupra dezvoltării acestuia³¹. La nivel simbolic, poate fi amintită călătoria anuală pe Dunăre a regelui Carol I – reconfirmare demonstrativă a granițelor, a teritoriului național, afirmare a *statu-quo*-ului și garanție a stabilității oferită supușilor, vecinilor și aliaților.

O „specie” aparte a călătoriei politice a constituit-o, desigur, exilul³². Relatări ale acestui tip distinct și întotdeauna nedorit de experiență au apărut încă din prima jumătate a secolului XIX. Cele mai numeroase au fost redactate însă, desigur, în perioada ulterioară anului 1848 și au aparținut, aproape în exclusivitate, pribegilor munteni, foști participanți la revoluție. Călătoria a devenit, în acest caz, o metaforă a înstrăinării, o proiectare a involuntarilor actori în condiția excluderii. În cele mai multe situații, drumul exilului a fost însoțit de frustrări și privațiuni, uneori încheiate tragic. Nu au lipsit, totuși, nici situațiile în care acesta a devenit prilej de ascensiune politică (Ion Ghica) sau de obținere a unor importante beneficii personale (Ion Ionescu de la Brad). Întotdeauna însoțită de aventură, nu arareori plină de implicații cvasi-diplomatice (intervenții pe lângă guvernele occidentale sau pe lângă sultan în favoarea „cauzei”) sau militare (încercarea unor exilați de a constitui o „legiune română”, sub steag otoman, în

²⁸ Alexandru Istrate, *op. cit.*

²⁹ Dimitrie Ralet, *Suvenire și impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopol*, București, Editura Minerva, 1979, p. 3-184.

³⁰ Vezi Irina Gavrilă (coord.), „Celălalt” autentic. *Lumea românească în literatura de călătorie (1800-1850)*, București, Editura Oscar Print, 2010, 246 p.

³¹ Ion Bălăceanu, *Amintiri politice și diplomatice*, București, 2001.

³² *Principalele Alexandru Ioan Cuza. Scriitori din exil (1866-1873)*, ediție de Virginia Isac, Iași, Editura Junimea, 2007, 148 p.

timpul războiului Crimeii), pribegia a fost, totodată, un prilej de manifestare, uneori exacerbată, a eului romantic: cazul lui Ion Heliade-Rădulescu a rămas, din acest punct de vedere, notoriu. Exilul a avut și o ipostază internă (surghiunul la mănăstire), exemplificat de experiențele lui Alecu Russo sau Mihail Kogălniceanu – „versiune atenuată”, prin durată, consecințe și consistența relatărilor, a „marii deșțărâri” pașoptiste³³.

Formele tradiționale de călătorie, între care cea mai importantă a fost pelerinajul, au continuat, de asemenea, să fie practicate. Pentru deceniile ulterioare anului 1829 sunt atestate numeroase plecări către Ierusalim, muntele Athos sau Egipt. Pelerinii au fost fie clerici (Neofit Scriban, Athanasie Mironescu Craioveanu), fie laici (Theodor G. Rosetti)³⁴. Uneori, pelerinajul a apărut aproape spontan, prilejuit de o călătorie orientală motivată, în principiu, de alte considerente (ca în cazul călătorului sas Franz Binder)³⁵. Plecările în pelerinaj probează o indiscutabilă continuitate culturală și, în același timp, prilejuiesc alte interesante experiențe (contactul cu particularitățile lumii orientale, neprevăzutul de care călătorul putea fi întâmpinat etc.).

Încă din secolul XIX, voiajul a început să devină, treptat, dincolo de aspectul său cognitiv și identitar, un mod de petrecere a timpului liber, relaxare sau refacere³⁶. Turismul balnear, foarte răspândit în Occident încă din prima parte a veacului³⁷, a început, după 1850, să fie cultivat și în spațiul românesc (Pia Brătianu, soția omului politic liberal I. C. Brătianu, pleca în fiecare an „la băi”). Acest tip de vilegiatură a fost, în același timp, popularizat intens prin intermediul presei. Nu arareori, el a putut avea și valențe diplomatice, constituind un pretext pentru întâlniri neoficiale între înalți demnitari, adesea cu importante consecințe în planul politicii externe („diplomația de stațiuni balneare”)³⁸. Cel mai adesea însă, călătoria de plăcere s-a îmbinat cu alte tipuri de voiaj (de informare, de studii)³⁹ sau a devenit un scop explicit asumat⁴⁰. Un veritabil „specialist” și pionier al „călătoriei pentru călătorie” a fost Vasile Alecsandri⁴¹, antemergător livresc al unui model urmat de numeroși membri ai elitei românești. Dezvoltarea mijloacelor de transport (extinderea rețelei de căi ferate, apariția automobilului și, mai târziu a avionului) a constituit o facilitare și un impuls direct pentru călătoria de agrement. Voiajul devenea, din ce în ce mai mult, o experiență *turistică*. Relatățile epocii au surprins impunerea treptată a acestei ipostaze: creșterea numărului de călători, sporita lor diversificare socială și intelectuală, deplasarea accentului dinspre asumarea călătoriei ca experiență de (in)formare către o modalitate privilegiată de petrecere a timpului liber, transformările comportamentale etc. Deceniile de după Primul Război Mondial au adus definitivarea și triumful tranziției.

Perioada interbelică a adus implicarea, directă și indirectă, a statului în stimularea, legiferarea și democratizarea călătoriei⁴². Măsuri de reglementare a timpului liber, dar și

³³ Florin Faifer, *op. cit.*, p. 164-181.

³⁴ *Ibidem*, p. 68-74.

³⁵ Maria Bozan, *op. cit.*, p. 69.

³⁶ Irina Gavrila (coord.), *Frontierele necunoscutului. De la vest spre est prin Țările Române: impresii de călătorie (secolul XIX)*, București, Ed. Oscar Print, 2011, 262 p.

³⁷ André Rauch, *Vacances en France...*, p. 15-39.

³⁸ Șerban Rădulescu-Zoner (coord.), *Istoria Partidului Național Liberal*, București, 2000, p. 81.

³⁹ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 54.

⁴⁰ Vezi Stendhal, *Memoriile unui turist*, 2 vol., traducere de Modest Morariu, București, Editura Sport-Turism, 1976.

⁴¹ Florin Faifer, *op. cit.*, p. 158-161.

⁴² Diana Georgescu, *Excursions into National Specificity and European Identity: Mihail Sebastian's Interwar Travel Reportage*, în Wendy Bracewell, Alex Drace-Francis (eds.), *Under Eastern Eyes. A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe*, Budapesta, CEU Press, 2008, p. 293-324.

facilități oferite angajaților, stimulative pentru dezvoltarea turismului, au fost adoptate în Occident, fie în scopul legitimării unor regimuri autoritare sau totalitare (Italia și Germania), fie ca rezultat al unor reconfigurări politice și mișcări sindicale (cazul francez)⁴³. Aceste reșezări și-au găsit echivalentul și în România. Introducerea, în 1928, a zilei de lucru de opt ore, pentru angajații din sectorul industrial și generalizarea ei, în 1938, au fost acompaniate de reglementarea legală a concediului de odihnă plătit⁴⁴. Programul „muncă și voe bună”, introdus în timpul dictaturii regale de la sfârșitul deceniului al patrulea de ministrul Muncii și Asigurărilor Sociale, Mihai Ralea, includea, printre alte facilități, oferirea de vacanțe gratuite. Inițiativa a marcat debutul „patronajului” de stat asupra organizării timpului liber în rândul clasei de mijloc și al încă puțin numeroșilor muncitori. Măsura a fost acompaniată de începuturile dezvoltării infrastructurii turistice necesare, dar și de un serios efort propagandistic⁴⁵. Tot în perioada interbelică a apărut prima instituție specială pentru coordonarea și stimularea turismului – Oficiul Național de Turism⁴⁶.

Anii comunismului au coincis cu etatizarea și „masificarea” completă a turismului. Din rațiuni circumscrise de nevoia legitimării regimului, de construirea unui model propriu de coeziune socială, promovat și atent supravegheat de autorități și definit de imaginea „omului nou”, clasa politică a continuat demersurile începute la sfârșitul anilor '30. Modelul asumat a fost însă, după 1947, cel sovietic, cu încărcătura ideologică aferentă. Transformările intervenite pe plan instituțional și legislativ (înființarea, în 1948, a Confederației Generale a Muncii – Secția Turism și, în 1955, a Oficiului Național de Turism – Carpați, *Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 295* din 1951) au fost însoțite de o propagandă sistematică. Formă de recompensare a loialității, de înrădăcinare a atașamentului față de regim, de modelare a tineretului, turismul a fost, la nivel declarativ, una dintre prioritățile nomenclaturii. Rezultatele au fost însă (dincolo de succesele grabnic proclamate de discursul oficial) cu totul modeste, sub aspect cantitativ și calitativ. Numărul turiștilor a rămas modest, iar „sociologia” lor arată mai degrabă o propensiune a nomenclaturii decât a „clasei muncitoare” (teoretic, principala beneficiară a politicilor promovate de regim) pentru acest mod de petrecere a timpului liber. Condițiile de cazare și divertisment oferite de stat erau, în multe cazuri, cu totul improprii, criza economică postbelică făcea călătoria puțin accesibilă celor care dispuneau de mijloace materiale reduse, iar acomodarea muncitorilor, adesea puternic conectați la lumea rurală, cu insolita calitate de turist se făcea cu dificultate⁴⁷. Dacă, după 1960, au apărut schimbări în plan cantitativ (creșterea numărului de turiști), continua subordonare a domeniului unor scopuri extraeconomice, infrastructura deficitară și lipsa unor alternative la „voiajul de stat” au contribuit în prea mică măsură la ameliorarea calității „noii călătorii”.

Scurtele considerații de mai sus oferă un plan de lucru susceptibil de o dezvoltare pe termen lung și care poate presupune, desigur, colaborarea mai multor cercetători, fiind însă realizabil și în cadrul mai limitat al unui demers individual. Impactul estimat al unei asemenea inițiative este unul deloc neglijabil. Ea poate oferi date, interpretări și sugestii metodologice pentru domenii și direcții de cercetare diverse, de la cele „tradiționale” și până la cele mai recent intrate în sfera de interes a științelor umaniste și

⁴³ André Rauch, *Vacances en France...*, p. 97-112; Alain Corbin, *op. cit.*, p. 373-412.

⁴⁴ Adelina Oana Ștefan, *op. cit.*, p. 591.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 589-590.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 589.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 595-599.

sociale. Formarea unei culturi a *loisir*-ului și treptata sa „socializare”, locul turismului în peisajul mai larg al vieții cotidiene, definirea identității și alterității, limbajul simbolic asociat călătoriei, contextualizarea culturală a experienței sunt teme de interes pentru sociolog, istoricul culturii, ca și pentru cercetătorul preocupat de istoria socială. Relevanța sociologică a proiectului este conferită și de inventarierea identității călătorilor, a locurilor privilegiate de voiaj, a „timpului călătoriei”, a sociabilității asociate acestora. Raportarea statului la turism, treptata sa legiferare și reglementare constituie subiecte care pot fi dezvoltate în linia istoriei instituționale. Istoria politică nu este, nici ea, lipsită de conexiuni cu tema de cercetare propusă, atât la nivel ideologic, cât și biografic. Preocupările istoricilor și sociologilor occidentali în domeniul propus oferă un cadru care poate asigura vizibilitatea internațională a demersului (prin publicații și/sau participări la conferințe în străinătate).

Etapele de urmat pentru realizarea obiectivelor propuse trebuie să includă, în primul rând, familiarizarea cu literatura de specialitate disponibilă, pentru o conturare precisă a stadiului cercetării, sub aspect factual și metodologic. Inventarierea cât mai completă a izvoarelor publicate și inedite, păstrate în bibliotecile și arhivele interne (Iași, București, Cluj-Napoca etc.), dar și externe constituie, de asemenea, o etapă necesară a cercetării. Publicarea unui prim inventar, a unei sinteze bibliografice a problemei, incluzând principalele surse și instrumente de lucru necesare, ar fi un rezultat dezirabil al acestor prime demersuri. Efortul de documentare, conturat pe baza premiselor deja enunțate, ar urma să dezvolte direcțiile de studiu propuse, luând în considerare caracterul multidisciplinar al cercetării, factura diversă și relativa disparitate ale izvoarelor, aspectele calitative, dar și cantitative (statistici privind investițiile, numărul turiștilor, veniturile rezultate din turism etc.) ale problematicii de abordat. Volumul impresionant al materialului induce, desigur, necesitatea unei selecții riguroase, bazate pe relevanța, dar și pe accesibilitatea surselor. Publicarea rezultatelor va avea în vedere atât editarea unor izvoare încă necunoscute (documente oficiale și familiale, corespondență personală), cât și redactarea unor materiale științifice care vor apărea în reviste indexate în baze de date internaționale sau vor face obiectul prezentărilor la conferințe și alte manifestări științifice. Redactarea unui volum final care va cuprinde o sinteză a rezultatelor, în toate aspectele subliniate mai sus, ar urma să definitiveze proiectul de față. Publicarea acestuia se va realiza la o editură prestigioasă din țară, asigurându-i-se, astfel, un grad ridicat de vizibilitate.

Planul de lucru propus poate suporta, desigur, reevaluări dictate de accesibilitatea și calitatea izvoarelor și a bibliografiei, de noile perspective deschise odată cu aprofundarea și nuanțarea tematicii cercetării și, desigur, de condiționările temporale. O anumită deplasare de accent dinspre *istoria călătoriei* către *istoria turismului* ca peisaj social distinct se va afla, desigur, printre prioritățile asumate⁴⁸. Cercetarea va detalia, în această direcție, factorii definatorii ai tranziției, contextul politic și social, dar și continuitatea sesizabilă la nivelul tipologiei voiajului și, respectiv, a asumării sale de către călător. Raportarea critică la izvoare va fi completată de surprinderea nuanțată a racordării cazului românesc la peisajul occidental, avându-se în vedere atât elementele comune, cât și cele specifice spațiului analizat cu precădere. Perspectiva dublă, sincronică și diacronică, asumată va încerca să contureze dezvoltarea călătoriei și turismului, ca „artă a prezentului”⁴⁹, în devenirea temporală.

⁴⁸ Pentru exemplificarea distincției dintre călătorie și turism, vezi Ilie Vulpe, Nicolae Mihai, *Un craiovean pe meridianele globului. Impresii de călătorie la cumpăna de veacuri XIX-XX*, Craiova, Editura Alma, 2007, 270 p.

⁴⁹ André Rauch, *Vacances en France...*, p. 287.

PAGES IN THE HISTORY OF ROMANIAN TOURISM. A PROJECT
(Summary)

Keywords: travel, literature, tourism, modernization, free time, holidays.

The paper focuses less on the history of tourism and rather on the appearance, development and multiplication of the factors that ensured the development of the latter in the modern period, going from railway or maritime to car or plane transportation. Modernized transport provides rapidity and independence to the tourist willing to travel longer and longer distances, in order to find out the new offers that were becoming accessible due to the development of the hotel and road infrastructure. Passive, relaxation tourism starts to replace sports tourism, while circuit tourism, which satisfied the best the visitors' curiosity, replaced leisure time tourism. Many of these achievements were possible due to governmental involvement in the states where tourism started to be understood as an important factor in the reviving of the economies, so affected by the wars. In such states, legislative measures were taken providing different facilities to the foreign tourists meant to make their vacations in those countries as attractive as possible, and ensuring thus a higher foreign currency intake, which will positively influence the balance of payments.